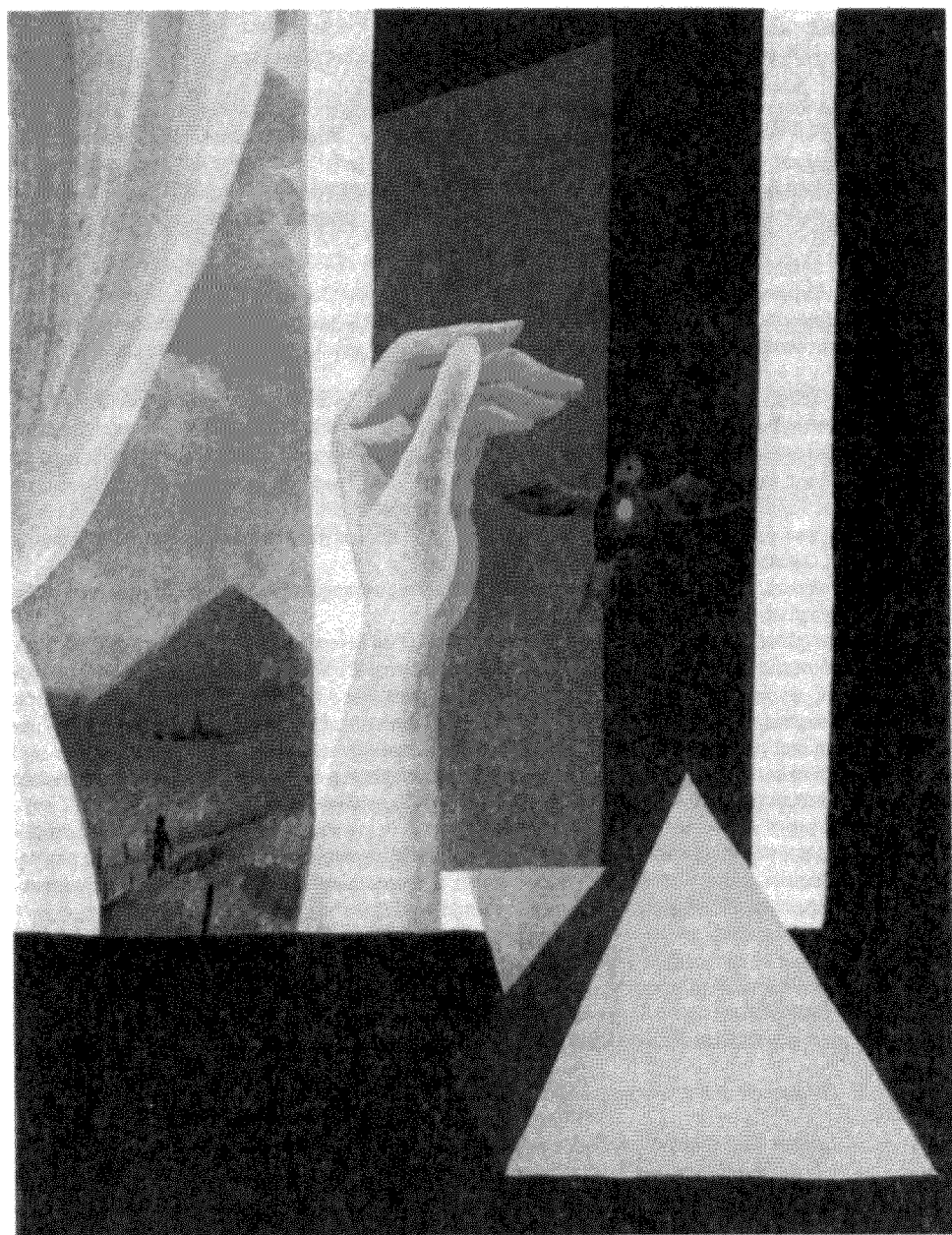

Το παγάθιο, 1925

Ο ρόλος του επαναστάτη σε συνθήκες αντεπανάστασης

Η υπαρξιακή διάσταση της κρίσης του κομμουνιστικού κινήματος

«Η πείρα μου [...] με οδήγησε σε ένα ουσιώδες συμπέρασμα: για να είναι κανείς επαναστάτης είναι πρώτα απ' όλα αναγκαία η ύπαρξη της επανάστασης».

Ερνέστο Τσε Γκεβάρα

«Χωρίς επαναστατική θεωρία δεν μπορεί να υπάρξει επαναστατικό κίνημα».

Β.Ι. Λένιν

Πρόλογος

Η τωρινή εποχή της παλινρόθωσης προσοσιαλιστικών σχέσεων, οδηγώντας τις αντιφάσεις της πρώιμης σοσιαλιστικής κοινωνίας μέχρι το παράλογο και κάνοντας το παράλογο καθημερινότητα του είναι, θέτει το ερώτημα: Πώς να είμαστε, τη στιγμή που είναι ανέφικτη τόσο η ύπαρξη του ανθρώπου σ' έναν παράλογο κόσμο όσο και η ανυπαρξία ενός ήδη διαμορφωμένου ανθρώπου σ' αυτό τον κόσμο. Αυτό το ανέφικτο του είναι φαίνεται και με μια πρώτη επιφανειακή ματιά με την αύξηση του αριθμού των ψυχικών διαταραχών, των ασθενειών, των αυτοκτονιών και φόνων, με τη μείωση του μέσου προσδόκιμου ζωής¹.

Σ' ένα βαθύτερο επίπεδο το εν λόγω ανέφικτο τού είναι εκδηλώνεται στην κοινωνική συνείδηση, με την αποσύνθεση του κοινωνικού ιδανικού και στην κυριαρχία αντικοινωνικών ιδεωδών. Στη συνείδηση των κομμουνιστών και των αριστερών αυτό εκδηλώνεται με την αναγωγή του συγκεκριμένου κομμουνιστικού ιδανικού σ' έναν εξ ολοκλήρου αφηρημένο «κομμουνισμό» ή ακόμα και σε κάποια αφηρημένη περί δικαιοσύνης αντίληψη.

Για να υποδείξουμε μια πορεία προς την αναζήτηση απάντησης στο ερώτημα «πώς να είμαστε για να υπάρχουμε, τι είδους είναι μάς χρειάζεται ώστε να υφιστάμεθα;», θα αφησούμε κατά μέρος την ειδική εξέταση του ζητήματος της κρίσης της κοινωνικής συνείδησης στο σύνολό της και θα εξετάσουμε μερικές πτυχές της κρίσης του σύγχρονου κομμουνιστικού κινήματος. Η κρίση αυτή συνδέεται προπαντός με την απώλεια της κομμουνιστικής

Ο Μιχαήλ Μαξίμοφ είναι Ρώσος φιλόσοφος.

Όσον αφορά τη θεωρία και τους θεωρητικούς (αν και υπήρχε, κατά βάση, η κατάλληλη θεωρία και είχε μάλιστα διασωθεί όταν ολοκληρώθηκε η περίοδος του νόμιμου μαρξισμού), η εποχή του γίνεσθαι του ιμπεριαλισμού έθετε νέα ζητήματα, άγνωστα στην εποχή του Κ. Μαρξ. Γι' αυτό και ο Β.Ι. Λένιν, ξεκινώντας από την πρακτική και πολιτική ανάγκη της σύγκρουσης με τον οπορτουνισμό, τοποθετεί στην πρώτη θέση το πρόβλημα της θεωρητικής δουλειάς: «Πρώτον, θα έπρεπε να φροντίσουμε για την επανέναρξη αυτής της θεωρητικής δουλειάς, η οποία μόλις είχε αρχίσει την εποχή του νόμιμου μαρξισμού. [...] Δεύτερο, θα ήταν ανάγκη να ριχτούμε ενεργά στη μάχη με τη νόμιμη "κριτική" που εισάγει στα μυαλά αποκλειστικά διαστροφή, τρίτο, θα έπρεπε να εναντιωθούμε ενεργά στη σύγχυση και τις ταλαντεύσεις του πρακτικού κινήματος»⁴.

Σήμερα είναι εξαιρετικά αναγκαίο να φροντίσουμε για τη συνέχιση αυτής της θεωρητικής δουλειάς που άρχισε στη δεκαετία του '60 στην ΕΣΣΔ. Γι' αυτό πρέπει να ριχτούμε στη μάχη εναντίον της «αποκλειστικής διαστροφής» που κυριαρχεί στα αριστερά μυαλά, χωρίς να φοβόμαστε κατηγορίες περί θεωρητικής απόκλισης δογματισμού, φραξιονισμού, εσωστρέφειας κ.λπ.

Ο αναγνώστης μπορεί να σκεφτεί και να πει, ότι: πρώτον, όλ' αυτά αποτελούν εκδήλωση κομπορημοσύνης και, δεύτερον, ότι η κριτική, όπως είναι της μόδας να λέγεται, εμποδίζει την ενοποίηση της αντιπολίτευσης. Εμείς επί του συγκεκριμένου ζητήματος συμφωνούμε με τους ιδρυτές της *Ίσκρα*, οι οποίοι στην ανακοίνωση για την έκδοση της εφημερίδας υποστήριζαν: «πριν ακόμη ενωθούμε και για να ενωθούμε, είναι αναγκαίο πρώτ' απ' όλα αποφασιστικά και ξεκάθαρα να διαχωρίσουμε τις θέσεις μας»⁵. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο απαιτείται η διευκρίνιση των διαφορών στο αριστερό κίνημα. Όσο αυτές οι διαφορές δεν αναπτύσσονται και δε συνειδητοποιούνται, θα εμφανίζονται ως επουσιώδεις, ενώ ταυτόχρονα θα εμποδίζουν την ενοποίηση. Ο διαχωρισμός των θέσεων είναι μια διαδικασία μακροχρόνια και επώδυνη που διανύει τα στάδιά της. Η ιδιομορφία του συγκεκριμένου σταδίου συνδέεται με τη μεταβατική κατάσταση της κοινωνίας που περικλείεται απ' τα σύνορα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Εκτυλίσσεται η διαδικασία της αποσύνθεσης της σοβιετικής σοσιαλιστικής κοινωνίας και η διαμόρφωση καπιταλιστικής κοινωνίας ενταγμένης στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα.

Με τον πλέον εμφανή τρόπο αυτή η αποσύνθεση εκδηλώνεται στο θεωρητικό τομέα. Όταν ο πρώτος γραμματέας του Ρωσικού Κομμουνιστικού Εργατικού Κόμματος διακηρύσσει στο συλλαλητήριο, ότι το κύριο σήμερα δε βρίσκεται στα προγράμματα, απ' αυτά έχουμε ήδη ένα σωρό («Εγώ ο ίδιος έγραψα πέντε»), αλλά στα πρακτικά βήματα προς τη σοσιαλιστική επανάσταση, τότε ανακύπτει το ερώτημα: Μπορεί άραγε ένας λίγο πολύ μορφωμένος άνθρωπος να λέει σοβαρά τέτοια πράγματα; Αν ήταν μια φορά ορθά τα λόγια του Β. Λένιν στην περίοδο που η «πλατιά διάδοση του μαρξισμού συνοδευόταν από κάποια πτώση του θεωρητικού του επιπέδου», τότε στην εποχή μας, που επικρατεί η καθολική εξόπτωση της παιδείας, ισχύουν εκατό φορές: «Στο κίνημα, εξαιτίας της πρακτικής του σημασίας και των πρακτικών του επιτυχιών, προσήλθε κάμποσος κόσμος, πολύ λίγο ή και καθόλου προετοιμασμένος θεωρητικά. Το να επαναλαμβάνουμε τα λόγια του Κ. Μαρξ: "κάθε βήμα ενός πραγματικού κινήματος είναι σημαντικότερο από μία ντουζίνα προγράμματα" σε μια εποχή πλήρους θεωρητικής σύγχυσης, είναι το ίδιο με το να φωνάζουμε στη θέα μιας κηδείας: "πέντε δέκα την ημέρα κι εκατό την εβδομάδα!"»⁶

Εδώ πρέπει να τονίσουμε, ότι δε χρειάζεται να κάνουμε και πολύ λόγο για τη θεωρητική σύγχυση, διότι αυτή υπάρχει και με το παραπάνω, ενώ αποσιωπάει παντελώς μία λίγο πολύ διαδεδομένη θεωρία. Γι' αυτό και το πραγματικό κίνημα έγκειται πρωτίστως στην ανάπτυξη και τη διάδοση της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας. Και οποιοδήποτε πραγματικό βήμα σ' αυτή την κατεύθυνση είναι σημαντικότερο από ντουζίνες σημειώνων προγραμμάτων. Πόσο μάλλον που δεν υπάρχει ούτε ένα πρόγραμμα αριστερού κόμματος όπου τίθεται κάπως το ζήτημα της θεωρίας. Παρόλο που όλοι γνωρίζουν πως «το ρόλο του πρωτοπόρου μαχητή μπορεί να τον εκπληρώσει μόνο το κόμμα που καθοδηγείται από την πρωτοπόρα θεωρία (έμφαση του συγγραφέα-ΜΜ)»⁷.

Την εποχή της αστικής αντεπανάστασης, που έχει κατ' ανάγκην καθολικό χαρακτήρα, πρωτοπόρος μαχητής δεν υπάρχει. Υπάρχουν μόνο μαχητές οπισθοφυλακής, που εξασφαλίζουν μία λίγο πολύ συγκροτημένη υποχώρηση, όπου απέμεινε κάτι ικανό έστω για υποχώρηση, και διασώζουν τα υπολείμματα του διαλυμένου στρατού από την πλήρη εξόντωση.

Γι' αυτό το ερώτημα που εγείρεται είναι άλλο: μπορεί άραγε να εκπληρώσει το ρόλο της οπισθοφυλακής ένα κόμμα που αγνοεί κάθε είδους θεωρία; Στο ερώτημα αυτό θα απαντήσει μόνος του ο αναγνώστης μας. Εμείς θα επισύρουμε την προσοχή του στο γεγονός ότι μαζί με τη θεωρία οι κομμουνιστές μας περιφορούν και μια απ' τις μορφές πάλης: τη θεωρητική. Όπως ίσως θα γνωρίζει ο αναγνώστης, ο Φ. Ένγκελς αναγνώριζε τρεις μορφές πάλης της σοσιαλδημοκρατίας, θέτοντας τη θεωρητική πάλη στην ίδια σειρά με την πολιτική και την οικονομική.

Εδώ κρίνουμε σκόπιμο να επισημάνουμε το γεγονός ότι, κατά τη γνωστή απαρίθμηση των μορφών πάλης, ο Ένγκελς αναφέρει τη θεωρητική πάλη ως απλώς παρακείμενη των υπόλοιπων μορφών. Συνεπώς κατά τον Ένγκελς εκείνο που αναδεικνύεται στο προσκήνιο είναι η ομοιότητα, το ομοειδές αυτών των μορφών, και μάλιστα μια ομοιότητα κατά κύριο λόγο εξωτερική: ως μορφών πάλης.

Ο Β.Ι. Λένιν, ακολουθώντας τον Φ. Ένγκελς, δεν εξετάζει αυτές τις μορφές πάλης στην ιδιομορφία τους, στην ουσιαστική διαφορά και ενότητά τους⁸. Αυτό συμβαίνει επειδή αντικειμενικά στις αρχές του αιώνα, μέχρι την Οκτωβριανή Επανάσταση, κύρια μορφή πάλης ήταν η πολιτική, η οποία διεξαγόταν και στο χώρο της θεωρίας. Γι' αυτό και σε πρώτο πλάνο πρόβαλλε το στοιχείο ακριβώς της σύγκρουσης. Έτσι το ζήτημα της συνάφειας της θεωρητικής μορφής με την πολιτική, της θεωρίας και της πολιτικής πρακτικής υποχωρούσε σε δεύτερη μοίρα. Στο τέλος του αιώνα, μετά την Οκτωβριανή αντεπανάσταση, η θεωρητική μορφή της πάλης αντικειμενικά αναδεικνύεται σε κύρια, παρά το γεγονός ότι υποκειμενικά αυτό δεν το συνειδητοποιεί το αριστερό κομμουνιστικό κίνημα. Γι' αυτό το λόγο τώρα καθίσταται αναγκαίο να διακρίνουμε την αλληγορία, τη σύνδεση, τη συνάφεια των διαφόρων μορφών πάλης, να διακριθώσουμε πότε και για ποιο λόγο γίνεται κύρια η μεν είτε η δε μορφή. Ιδιαίτερη μάλιστα επικαιρότητα αποκτά σήμερα το ζήτημα της συσχέτισης θεωρίας και πρακτικής.

Τα παραπάνω δε σημαίνουν, βέβαια, ότι δε χρειάζεται η πολιτική μορφή πάλης. Αντιθέτως, αυτή έχει τεράστια σημασία, μόνο που «αφ' εαυτής», από μόνη της, δεν οδηγεί πουθενά. Το ίδιο ακριβώς και η θεωρητική μορφή πάλης, παρόλο που αποτελεί την κύρια μορφή στο συγκεκριμένο στάδιο, χωρίς τις μη κύριες μορφές και χωρίς να συνδέεται με αυτές δεν οδηγεί πουθενά.

Οι κομμουνιστές μας, όπως ήδη επισημάνθηκε, ασχολούνταν και ασχολούνται, σχεδόν αποκλειστικά, με την πολιτική μορφή πάλης, θεωρώντας, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ότι στο θεωρητικό πεδίο οι θέσεις τους είναι αδιαμφισβήτητες, μιας και ο Μαρξ (ο Λένιν, ο Στάλιν, ο Τρότσκι, ο Μάο — ό,τι δε χρειάζεται να διαγραφεί) απάντησε σ' όλα τα προβλήματα για όλες τις εποχές που θα έρθουν. Ο κομμουνισμός για τους νυν αριστερούς αποτελεί πίστη, είτε φανατική είτε υποβληθείσα σε μεταρρύθμιση⁹.

Ενώ ο κομμουνιστής μας είτε άμεσα είτε συγκαλυμμένα απευθύνονται στην πίστη —ως κάποια «πνευματικότητα»— ο Β. Λένιν εστιάζει την προσοχή μας μόνο στη διδασκαλία. Πώς να το κάνουμε! Όσο λιγότερο ο άνθρωπος καταλαβαίνει την πραγματικότητα, τόσο περισσότερο αυτή η πραγματικότητα τον βαραίνει, συνθλίβοντας το λογικό και απελευθερώνοντας χώρο για την πίστη. Αν όμως η θεοποίηση του Κ. Μαρξ ή του Β.Ι. Λένιν δεν καταδεικνύει στα μάτια των κομμουνιστών μας ποιοι από τους θρησκευόμενους είναι περισσότερο αριστεροί, υπάρχει ένας άλλος θεός, που ακούει στο όνομα «εργατική τάξη». Ο βαθμός ευλάβειας προς αυτή συνιστά κατ' αυτό τον τρόπο και το βαθμό κομμουνιστικότητας: όσο πιο αριστερό είναι ένα κόμμα, τόσο μεγαλύτερη είναι η *πίστη* του στην εργατική τάξη. Πρόκειται ακριβώς για πίστη, διότι κανείς δεν ασχολείται σοβαρά με τη μελέτη των αλλαγών που συνέβαιναν, συνέβησαν και συμβαίνουν στην εργατική τάξη. Εμάς όμως μας απασχολεί εδώ το θέμα της εργατικής τάξης σε συνδυασμό με τη θεωρία. Αν οι δικοί μας αριστεροί κομμουνιστές νομίζουν ότι η κοινωνική προέλευση καθορίζει το συνεπές των κομμουνιστικών απόψεων, ο Β. Λένιν θεωρεί ότι «στους εργάτες δεν υπήρχε αλλά ούτε και θα μπορούσε να υπάρξει συνείδηση της ασυμβίβαστης αντίθεσης των συμφερόντων τους με όλο το σύγχρονο πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς, δηλαδή συνείδηση σοσιαλδημοκρατική. [...] Αυτή μπορούσε να προέλθει μόνο απ' έξω. Η ιστορία όλων των χωρών μαρτυρεί πως η εργατική τάξη, στηριζόμενη αποκλειστικά στις δικές της δυνάμεις, είναι σε θέση να διαμορφώσει μόνο τρεϊντγιουνιονιστική συνείδηση. [...] Η σοσιαλιστική διδασκαλία αναπτύχθηκε από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες που επεξεργάζονταν μορφωμένοι εκπρόσωποι των εύπορων τάξεων, η διανόηση. Οι θεμελιωτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ανήκαν και αυτοί, ως προς την κοινωνική τους θέση, στην αστική διανόηση. Το ίδιο ακριβώς και στη Ρωσία η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίσθηκε τελείως ανεξάρτητα απ' την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, εμφανίσθηκε ως φυσικό και αναπόφευκτο αποτέλεσμα ανάπτυξης της σκέψης της επαναστατικής σοσιαλιστικής διανόησης [...] στα μέσα της δεκαετίας του '90 αυτή η διδασκαλία δεν αποτελούσε μόνο ένα καθ' όλα διαμορφωμένο πρόγραμμα της ομάδας "Απελευθέρωση της εργασίας", αλλά είχε κερδίσει με το μέρος της την πλειοψηφία της επαναστατικής νεολαίας στη Ρωσία»¹⁰. Εδώ ο Β. Λένιν δεν εξετάζει μόνο «τη θεωρία του σοσιαλισμού» ως κάτι το δεδομένο, αλλά την ταυτίζει κιόλας μ' ένα πρόγραμμα. Βέβαια με το πρόγραμμα όχι κόμματος αλλά ομάδας, δηλαδή σε συνθήκες όπου δεν είχε ακόμα αποκαλυφθεί σε επαρκή βαθμό η διαφορά μεταξύ πολιτικού προγράμματος και θεωρίας. Πολιτικό πρόγραμμα είναι η συγκεκριμενοποίηση του τρόπου, του σχεδίου επίτευξης των στόχων, τόσο των τακτικών όσο και του στρατηγικού. Αυτό δε το πρόγραμμα καθορίζεται απ' τη διδασκαλία. Πώς είναι δυνατόν να έχουν τα σημερινά «κόμματα» κάποιου είδους πρόγραμμα, αν δε συνειδητοποιείται ο σκοπός! Και πώς ένα κόμμα μπορεί να δρα, όταν στερείται προγράμματος!

Οι κομμουνιστές μας μπορεί να επισημάνουν ότι πριν την εμφάνιση της ομάδας με το πρόγραμμα-θεωρία είχε ήδη ανακλύψει η *θεωρητική* διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας και εκτός αυτού η εν λόγω διδασκαλία δεν ενσαρκώθηκε μόνο στο πρόγραμμα της ομάδας, αλλά *είχε επιπλέον εξαπλωθεί* σε ευρεία κλίμακα ανάμεσα στην *επαναστατική νεολαία*. Μόνο μετά από αυτό αρχίζει να διαμορφώνεται κόμμα λενινιστικού τύπου στη Ρωσία. Τώρα όμως δεν έχουμε ούτε ώριμη θεωρία, κατάλληλη για τη σύγχρονη εποχή, ούτε επαναστατική νεολαία, το νου της οποίας θα άξιζε να κατακτήσουμε και συνεπώς ούτε εξαπλώση κάτι τινός, το οποίο ακόμη δεν υπάρχει πλήρως, σ' αυτό που απουσιάζει εντελώς... Δηλαδή απουσιάζουν εκείνες οι προϋποθέσεις δημιουργίας του κόμματος των σοσιαλδημοκρατών που υπήρχαν στο τέλος του προηγούμενου αιώνα.

Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός πως η νέα θεωρία δημιουργήθηκε από εκπροσώπους της αστικής διανοήσης και διαδιδόταν αρχικά στους κόλπους της επαναστατικής νεολαίας και όχι μεταξύ των εργατών. Η σύνδεση του επιστημονικού κομμουνισμού με το εργατικό κίνημα δεν είναι απλό πράγμα, όπως νομίζουν οι δικοί μας αριστεροί. Αποτελεί μία μακρόχρονη και αντιφατική διαδικασία. Η *πλήρης ενοποίηση του επιστημονικού κομμουνισμού με το εργατικό κίνημα είναι εφικτή μόνο όταν εκλείπει η αντίθεση μεταξύ πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας*, δηλαδή στον κομμουνισμό, όταν δε θα υπάρχει πλέον εργατικό κίνημα και θα έχει εκλείψει και η ίδια η αναγκαιότητα μιας τέτοιας ενοποίησης. Αυτή η ενοποίηση διέρχεται μέσα από νομοτελειακά στάδια, τα οποία συνδέονται τόσο με τις εσωτερικές νομοτέλειες ανάπτυξης της ίδιας της θεωρίας όσο και με τα στάδια ανάπτυξης της διανοήσης και της εργατικής τάξης, που καθορίζονται σε τελευταία ανάλυση απ' το ποιοτικό επίπεδο ανάπτυξης της χειρωνακτικής και της πνευματικής εργασίας. Η εξέταση όμως αυτού του ζητήματος συνδέεται με τη μελέτη της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, κάτι που δεν αποτελεί αντικείμενο του άρθρου μας. Γι' αυτό θα επισημάνουμε μόνο τα στάδια ανάπτυξης των προϋποθέσεων δημιουργίας κόμματος λενινιστικού τύπου: *εμφανίζεται η θεωρητική διδασκαλία των σοσιαλδημοκρατών, το πρόγραμμα της ομάδας, στο οποίο ενσαρκώνεται η διδασκαλία και η τελευταία διαδίδεται στους κόλπους της νεολαίας (και μάλιστα της επαναστατικής νεολαίας)*. Σ' αυτή τη βάση εμφανίζεται πλήθος βραχυβίων ομάδων, έπειτα οι ομάδες των σοσιαλδημοκρατών και μόνο μετά απ' αυτές το κόμμα.

Γιατί λοιπόν οι ηγέτες των αριστερών μας, ενώ σκοπεύουν να δημιουργήσουν κόμμα λενινιστικού τύπου, δεν υπολογίζουν τα αναγκαία στάδια που οδηγούν στη δημιουργία τέτοιου κόμματος; Επειδή ξέχασαν μια απ' τις υποχρεώσεις των ηγετών: «Ιδιαίτερη υποχρέωση των ηγετών έγκειται στο να διαφωτίζουν όλο και περισσότερο τον εαυτό τους σε όλα τα θεωρητικά ζητήματα [...] και να έχουν πάντα υπόψη τους, ότι ο σοσιαλισμός, από τότε που έγινε επιστήμη, απαιτεί να τον αντιμετωπίζουν ως επιστήμη, δηλαδή να τον μελετούν»¹¹.

«Για να ενισχυθεί και ν' ανυψωθεί η ανθρώπινη προσωπικότητα, πρέπει οπωσδήποτε η πνευματική εργασία να είναι ωφέλιμη, δηλαδή όχι μόνο να αποβλέπει σε συγκεκριμένο λογικό σκοπό αλλά, εκτός αυτού, οφείλει να επιτυγχάνει αυτό το σκοπό»¹². Η μελέτη οποιασδήποτε επιστήμης έχει στόχο την κατανόηση της πραγματικότητας. Για να εκπληρωθεί αυτός ο στόχος, χρειάζεται η μελέτη να συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη της επιστήμης. Βέβαια αυτό ισχύει στον έναν ή στον άλλο βαθμό αν δεν αντιλαμβανόμαστε την επιστήμη

σαν κάτι τελείως εγχειριδιακό. Έτσι μπορεί ν' ασχοληθεί με την επιστήμη η διαμορφωμένη προσωπικότητά.

Ποια όμως στοιχεία πρέπει να χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο, ο οποίος επιδιώκει να γίνει μέλος μιας κομμουνιστικής οργάνωσης, καθώς και την ίδια την οργάνωση; Ο Β.Ι. Λένιν αναφέρεται σε τρία αλληλένδετα επίκαιρα ζητήματα οργανωτικο-ιδεολογικής υφής: στην αναγκαιότητα εξαγωγής πρακτικών διδαγμάτων από την πείρα του κινήματος, στην αναγκαιότητα να απαλλαγούμε από τον ερασιτεχνισμό και να ξεπεράσουμε την προσήλωση στον αυθορμητισμό. Στην εποχή μας τα ζητήματα αυτά αποκτούν μια νέα διάσταση.

Οι κομμουνιστές μας δεν αντλούν κανένα ή σχεδόν κανένα δίδαγμα από την πείρα του κινήματός τους, μιας και «για να αξιοποιηθεί η πείρα του κινήματος και να αποκομισθούν απ' αυτή την πείρα πρακτικά διδάγματα, είναι αναγκαίο να έχει κανείς επαρκή ανάληψη των αιτιών και της σημασίας της μεν είτε της δε ανεπάρκειας»¹³. Αυτό είναι το ήμισυ της συμφοράς, συνεχίζει ο Λένιν. «Ας υπήρχε μόνο η συνείδηση των ανεπαρκειών και αυτό θα ισοδυναμούσε στην επαναστατική υπόθεση με περισσότερο απ' το μισό της διόρθωσης!»¹⁴ Να όμως που κανένας μας δε θέλει να συνειδητοποιήσει τις αδυναμίες.

Αν η αντεπανάσταση αποτελεί μία καθολική διαδικασία, τότε αναπόφευκτα, στον έναν ή στον άλλο βαθμό, με τη μια ή την άλλη μορφή, διαπερνά τον καθέναν! Η αντεπανάσταση που βιώνουμε στις μέρες μας συνιστά μια διαδικασία αποσύνθεσης του πρώιμου σοσιαλισμού συνολικά, συμπεριλαμβανομένου και του κομμουνιστικού κινήματος, καθώς και της ικανότητάς του να συνειδητοποιεί τις αδυναμίες του. Μάλιστα η συνειδητοποίηση των αδυναμιών έχει πάψει προ πολλού να απασχολεί το κομμουνιστικό κίνημα. Και... «το ήμισυ της συμφοράς έγινε πραγματική καταστροφή, όταν αυτή η συνείδηση άρχισε να σκοτεινιάζει, [...] όταν εμφανίσθηκαν άτομα, [...] τα οποία προσπάθησαν ακόμα και θεωρητικά να θεμελιώσουν τη δουλπορέπεια και την υπόκλισή τους στον αυθορμητισμό»¹⁵. Στο κομμουνιστικό κίνημα υπάρχουν δύο μορφές υποταγής στον αυθορμητισμό. Η πρώτη έγκειται στην περιφρόνηση των υπαρκτών συνθηκών και στη δραστηριοποίηση σε «αυστηρή» αντιστοιχεία με τις αφηρημένες αρχές. Επιφανειακά αυτή η μορφή οργάνωσης της δραστηριότητας εμφανίζεται ως αμιγώς συνειδητή, ως εκ διαμέτρου αντίθετη της υποταγής στον αυθορμητισμό. Η δεύτερη διαδεδομένη μορφή, η «εμπειρική», πολιτικά ανταποκρίνεται περισσότερο στη σοσιαλδημοκρατική τάση. Αν ο δογματικός για λόγους αρχής δε θέλει να συνειδητοποιήσει τις αδυναμίες του ως αδυναμίες, ο σοσιαλδημοκράτης τις αποδίδει στις συγκυρίες, στον εμβρυώδη χαρακτήρα του κινήματος, στα αναπόφευκτα του συγκεκριμένου σταδίου ανάπτυξης κ.λπ. Ο σοσιαλδημοκρατικού προσανατολισμού «κομμουνιστής» λησμονεί πως, όταν κάνουμε λόγο για ανωριμότητα, συνειδητοποιούμε κατά κάποιο τρόπο τον εαυτό μας από πιο προηγμένες θέσεις. Αυτό σημαίνει πως θα έπρεπε να περιμένουμε μια συνειδητή και από πιο προωθημένες θέσεις υπέρβαση αυτής της ανωριμότητας ή τουλάχιστον μια αναστοχαστική νοηματοδότηση του περιεχομένου της. Τίποτα όμως παρόμοιο δε συναντάμε στους σοσιαλδημοκράτες μας. Τώρα η καταπόλεψη του αυθορμητισμού στο κομμουνιστικό κίνημα ξεκινά με την προσπάθεια κατανόησης της πείρας του σοσιαλισμού στην παγκόσμια ιστορική περιρρέουσα πραγματικότητα και την ανάπτυξη του μαρξισμού.

Άμεσα συνδεδεμένη με τον αυθορμητισμό του κομμουνιστικού κινήματος είναι και η κυριαρχία του χειροτεχνισμού που το χαρακτηρίζει. Τι σημαίνει όμως χειροτεχνισμός; Ο Β.Ι.

Λένιν επισημαίνει ότι, «εκτός από την έλλειψη προετοιμασίας, η έννοια “χειροτεχνισμός” περικλείει και κάτι άλλο: τη στενότητα όλης της επαναστατικής δουλειάς εν γένει [...] τις προσπάθειες να δικαιολογηθεί αυτή η στενότητα και να αναχθεί σε ιδιαίτερη θεωρία»¹⁶. Ο Β.Ι. Λένιν εντοπίζει στην έννοια «χειροτεχνισμός» εκείνες τις πλευρές, η υπέρβαση των οποίων ανταποκρινόταν στις πολιτικές και οργανωτικές ανάγκες της στιγμής και προπαντός στην πιο σημαντική ανάγκη, στη δημιουργία επαγγελματικής οργάνωσης επαναστατών. Πρέπει να πούμε ότι *κατ' ανάγκην απροετοίμαστος για τη σύγχρονη επαναστατική δράση μπορεί ν' αποδειχθεί (και κατά πάσα πιθανότητα αποδεικνύεται) όχι μόνο ο χειροτέχνης, αλλά και ο επαγγελματίας*. Εκτός αυτού, παρά το γεγονός ότι το στενό εύρος της νυν επαναστατικής δράσης πραγματικά δεν ανταποκρίνεται στα καθήκοντα, τόσο της εποχής του Β.Ι. Λένιν όσο και των ημερών μας, αυτό δε συνδέεται πάντα με το χειροτεχνισμό, αλλά μπορεί κάλλιστα να είναι αποτέλεσμα ορισμένου τύπου επαγγελματικού περιορισμού. Ας υποθέσουμε ότι ανακύπτει η αναγκαιότητα και η δυνατότητα δημιουργίας παγκόσμιας κομμουνιστικής οργάνωσης, ενώ το κόμμα εξακολουθεί να εργάζεται επαγγελματικά, πλην όμως σε πιο περιορισμένα, εθνικά πλαίσια. Σ' αυτή την περίπτωση είναι δύσκολο να ονομάσουμε την παραπάνω δράση χειροτεχνισμό, παρά μόνο με τη μεταφορική σημασία του όρου. Σε συνάρτηση μ' αυτό, η στενότητα δεν αποτελεί πάντα χαρακτηριστικό του χειροτέχνη.

Χειροτεχνισμός είναι ο περιορισμός του ανθρώπου σε μία μόνο δραστηριότητα με εργαλεία κατασκευασμένα ιδιοχείρως απ' την αρχή ως το τέλος, είτε πρόκειται για χειρωνακτική είτε για πνευματική εργασία. Η έννοια αυτή αφορά προπαντός την προσωπικότητα και όχι την οργάνωση. Μπορεί βέβαια να υπάρξει και οργάνωση χειροτεχνών, μια συντεχνία με την ιδιομορφία της. Τώρα που δεν υπάρχει ούτε διαδεδομένη θεωρία ούτε σχολή, δηλαδή κάποιο έρεισμα στα προηγούμενα επιτεύγματα στο μεν είτε στο δε τομέα, αλλά υπάρχει επιθυμία για δράση γεννημένη από την άμεση επίδραση των συνθηκών, οι άνθρωποι αρχίζουν οι ίδιοι να επινοούν ο καθένας και από μια εφημερίδα. Παρεμπιπτόντως αξίζει να αναφέρουμε ότι ο αριθμός των αριστερών εφημερίδων ξεπερνά κατά πολύ τον αριθμό των ουκ ολίγων αριστερών κομμάτων και οργανώσεων. *Ο χειροτεχνισμός είναι η μάστιγα του σημερινού αριστερού Τύπου και της αριστερής διανόησης συνολικά.*

Αντίθετος του χειροτεχνισμού είναι ο επαγγελματισμός, που απορρέει από τον καταμερισμό της εργασίας. Όμως αναγκαίο συμπλήρωμα του επαγγελματισμού είναι ο χειροτεχνισμός και αυτό σημαίνει πως, όσο διατηρείται ο καταμερισμός της εργασίας, θα διατηρείται και ο χειροτεχνισμός. Πού είναι όμως πραγματικά εφικτό το να υπερβούμε και πού πραγματικά ξεπερνιέται τόσο ο επαγγελματισμός όσο και ο χειροτεχνισμός; Στο πεδίο του γίγνεσθαι, στο πεδίο της υπό διαμόρφωση συνθετικής θεωρίας¹⁷, η οποία αίρει (υπερβαίνει σε μια ανώτερη σύνθεση) την αντιθετικότητα των επιστημών.

Σύγχρονη επαναστατική οργάνωση μπορεί να είναι μία οργάνωση που στηρίζεται στη σύγχρονη συνθετική θεωρία. Αλλά το γεγονός ότι στηριζόμαστε στη θεωρία δε σημαίνει ότι αναζητούμε σ' αυτή έτοιμους τρόπους, συνταγές πρακτικών μετασχηματισμών. Εκεί δεν υπάρχει, ούτε μπορεί να υπάρξει, τίποτα παρόμοιο. Η αξιοποίηση της σύγχρονης θεωρίας παρέχει στην επαναστατική οργάνωση τη δυνατότητα να θέσει ενώπιόν της και ενώπιον της κοινωνίας ζητήματα η επίλυση των οποίων είναι ζωτικά αναγκαία και τα οποία κανείς προηγουμένως δεν έθετε και δεν προωθούσε, δηλαδή, κατ' αρχήν, εξ ολοκλήρου νέα καθήκοντα.

Τέτοιου είδους καθήκοντα προϋποθέτουν έναν καθ' όλα συγκεκριμένο χαρακτήρα σχέσεων μεταξύ των μελών της οργάνωσης και του αντίστοιχου χαρακτήρα προσωπικότητας που απαρτίζουν αυτή την οργάνωση. Υπάρχουν όμως στην πράξη οργανώσεις που συνειδητά θέτουν ως σκοπό τους τη διατύπωση, την αναζήτηση καινούριων καθηκόντων, καινούριων λύσεων; Ναι και μάλιστα έχουν μελετηθεί σε εμπειρικό επίπεδο. Πρόκειται για τα λεγόμενα ριψοκίνδυνα εγχειρήματα ή επιχειρήσεις «διακινδύνευσης» που ασχολούνται με την αναζήτηση νέων, μη τυποποιημένων επιστημονικών-τεχνικών ιδεών και λύσεων. Κατά τη γνώμη μας, στα πλαίσια αυτών των εγχειρημάτων καταβάλλονται προσπάθειες υπέρβασης της αντίθεσης μεταξύ χειροτεχνισμού και επαγγελματισμού. Σ' αυτά τα εγχειρήματα, για την κατευθυνόμενη επιλογή συνεργατών διεξήχθησαν έρευνες των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας που διαθέτει ευρετικές δυνατότητες για ευρεσιτεχνίες και νεωτερισμούς. Κατά τη γνώμη μας έχει πολύ ενδιαφέρον, όσον αφορά το ζήτημα των γνωρισμάτων που διακρίνουν το μέλος της επαναστατικής οργάνωσης, να εξετάσουμε μερικά απ' αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ο Φ. Χέρζεμπεργκ, καθηγητής του μάνατζμεντ, όλως δικαίως υποστηρίζει ότι η εσωτερική πεποίθηση περί υψηλής αυθεντικότητας του ερευνητή στα πλαίσια της επίλυσης κάποιου προβλήματος δημιουργεί ισχυρή δόση «ανοσίας» απέναντι σε οποιαδήποτε νέα ιδέα...¹⁸ Ποιος άραγε απ' τους νυν ηγέτες των αριστερών κομμουνιστικών κομμάτων είναι απαλλαγμένος από μια τέτοια «ανοσία»; Ωστόσο αυτή η πεποίθηση απουσίαζε παντελώς απ' τους επαναστάτες που στα τέλη του περασμένου αιώνα δημιουργούσαν στη Ρωσία το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα.

Ο επαναστάτης, είτε στο χώρο της επιστήμης είτε στο χώρο των κοινωνικών σχέσεων, δεν υποδύεται το πρόσωπό του, αλλά είναι πάντα ο εαυτός του, συνειδητοποιώντας τις δυνατότες και αδύνατες πλευρές του, κάτι που του επιτρέπει ν' αντιστέκεται επιτυχώς στις μαζικές ψυχώσεις. Αυτός εκδηλώνει σταθερά την επιδίωξη ν' αλλάξει τους «κανόνες του παιχνιδιού», όταν οι υπόλοιποι εντείνουν όλες τις δυνάμεις τους για να πετύχουν το επόμενο ρεκόρ στα πλαίσια των υφιστάμενων και παραδεδομένων κανόνων.

Οποιαδήποτε επανάσταση προξενεί περισσότερη απ' ό,τι συνήθως απροσδιοριστία. Γι' αυτό ένα απ' τα βασικότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του επαναστάτη είναι η υψηλού επιπέδου παιδεία, που του παρέχει τη δυνατότητα ορθής συμπεριφοράς σε καταστάσεις απροσδιοριστίας. Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι από τη μέχρι τώρα διαθέσιμη εμπειρία συνάγεται πως μόνο υπό το κράτος της αυταπάτης του εντελώς προσδιορισμένου χαρακτήρα των γνώσεών της (μ' ένα σύμπλεγμα γνωστικής επάρκειας)¹⁹ οποιαδήποτε οργανωμένη κοινότητα κατακτούσε επί ορισμένο χρονικό διάστημα λίγο-πολύ αποτελεσματικό επίπεδο λειτουργίας.

Η υψηλή απροσδιοριστία συνιστά ήδη αφ' εαυτής οριακή ακραία κατάσταση. Η λελογισμένη συμπεριφορά σε οριακές καταστάσεις είναι ένα ακόμη διακριτικό γνώρισμα του επαναστάτη. Ο προαναφερθείς Αμερικανός μάνατζερ υπογραμμίζει την απόλυτη προτεραιότητα του σκοπού έναντι της ευημερίας, ακόμα και στους Αμερικάνους «γεννήτορες νέων ιδεών»!²⁰ Πώς άραγε φαντάζουν οι προσπάθειες συνδυασμού της υλικής ευημερίας με την υλοποίηση του στόχου της επαναστατικής αλλαγής της επιστήμης ή της κοινωνίας από κάποιους δικούς μας «υπερεπαναστάτες» είτε «μη επαναστάτες, αλλά κομμουνιστές»;

Η δράση σε συνθήκες απροσδιοριστίας, σε οριακές καταστάσεις, η απροθυμία μας να συγκρίνουμε τον εαυτό μας με τους άλλους με βάση το δικό τους μέτρο, καθώς και η απόρριψη στερεότυπων ενεργειών, προϋποθέτει και μια σχετικά μεγάλη ανεκτικότητα απέναντι σε κάθε είδους παρεκκλίσεις στη συμπεριφορά των συναδέλφων, συμπεριλαμβανομένης και της ηθικής²¹. Όποιος είχε την τύχη να αναπνεύσει ή που αναπνέει την ατμόσφαιρα της εσωκομματικής ζωής, γνωρίζει την ανεκτικότητα των κομμουνιστών μας και μπορεί ο ίδιος να συμπεράνει κατά πόσο αυτή η ατμόσφαιρα ανταποκρίνεται στα καθήκοντα που τίθενται σήμερα στο κομμουνιστικό κίνημα...

Μπορούμε ν' αναφέρουμε και άλλα στοιχεία της προσωπικότητας, όπως η έκδηλη ανεξαρτησία στις κρίσεις, ιδιαίτερα στις επαφές με την ηγεσία, το δημιουργικό πάθος, η λογική, οι συναισθηματικές αποχρώσεις, η ενεργητικότητα²². Αλλά όλ' αυτά δε θα έχουν καμιά σημασία χωρίς τη συστηματική μελέτη.

Επαναλαμβάνοντας κατά κάποιο τρόπο τον Ένγκελς, ο Φ. Χέρζεμπεργκ υποστηρίζει πως η αδιάκοπη μελέτη ως *αδιάρρηκτο τμήμα όλης της επαγγελματικής δραστηριότητας* αποτελεί *εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα για τη δημιουργία «νεωτεριστικού κλίματος» στην οργάνωση*²³. Είναι περιττό να πούμε ότι έτσι ακριβώς είχαν τα πράγματα στους επαγγελματίες επαναστάτες που ίδρυσαν το ΡΣΔΕΚ.

Θα μας πούνε βέβαια ότι το κομμουνιστικό κόμμα δημιουργείται *δήθεν* για τον αγώνα και όχι ως δημιουργικό εργαστήριο. Σ' αυτό εμείς απαντάμε πως, όταν ακόμα δεν υπήρχε ούτε ίχνος νεωτεριστικών επιχειρήσεων, υπήρχε ήδη μία οργάνωση που διακρινόταν από τα χαρακτηριστικά που απαριθμήσαμε: το κόμμα των μπολσεβίκων, που προετοίμασε την πιο μεγάλη και περίπλοκη καινοτομία στην ιστορία, τη σοσιαλιστική επανάσταση. Και βέβαια τα τωρινά μας καθήκοντα είναι ποιοτικώς πολυπλοκότερα από εκείνα των μπολσεβίκων.

Αν στις αρχές του αιώνα ο Β. Λένιν έγραφε πως «το ιδανικό του σοσιαλδημοκράτη πρέπει να είναι όχι ο γραμματέας του τρεϊντιούνιον, αλλά ο λαϊκός διαφωτιστής που μπορεί [...] να διατυπώνει μπροστά σε όλους τις σοσιαλιστικές του πεποιθήσεις»²⁴, σήμερα, μετά την κατάρρευση του πρώιμου σοσιαλισμού, μπορούμε πλέον να πούμε πως ιδανικό του κομμουνιστή δεν είναι ούτε η προσωποποιημένη μορφή του ηγέτη ούτε ο γενικευμένος ρόλος του λαϊκού διαφωτιστή. Ο κομμουνιστής βλέπει τόσο την ανεπάρκεια των ηγετών όσο και το σχηματικό χαρακτήρα των ρόλων, γι' αυτό και δεν τους υποδύεται. Γι' αυτόν, το *ιδεώδες* δεν είναι ούτε *όραμα* ούτε *ρόλος*, αλλά ο *σκοπός της συνειδητής κίνησης της ανθρωπότητας*. Μελετά (ο κομμουνιστής — σ.τ.μ.) και συγκεκριμενοποιεί το σκοπό με την ολοκλήρωση του ενός ή του άλλου σταδίου ανάπτυξης της κοινωνίας, καθώς και του ίδιου ως προσωπικότητας. Ο σκοπός θεμελιώνεται στην επιστημονική αντίληψη της κοινωνίας, στην αναπτυσσόμενη σύγχρονη θεωρία για την κοινωνία.

Το κύριο καθήκον των κομμουνιστών στην εποχή της αντικομμουνιστικής παλινόρθωσης

Για να είναι κανείς επαναστάτης είναι αναγκαία η ύπαρξη της επανάστασης, όπως υποστήριξε ο Τσε Γκεβάρα. Μπορούν όμως να υπάρξουν επαναστάτες στην περίοδο της αντε-

πανάστασης; Για να απαντήσουμε σ' αυτό το ερώτημα, χρειάζεται να εξετάσουμε το συσχετισμό των επαναστατικών και αντεπαναστατικών τάσεων στην κοινωνία. Το ζήτημα αυτό απαιτεί ειδική έρευνα. Εμείς θα περιοριστούμε σε μερικές παρατηρήσεις επί του θέματος.

Στην πιο γενική διατύπωση μπορούμε να πούμε ότι *η επανάσταση και η αντεπανάσταση ως αντίθετες τάσεις υπάρχουν ανέκαθεν στην κοινωνία*. Εννοούμε βέβαια την τάση μετάβασης της κοινωνίας σ' ένα ανώτερο ποιοτικά στάδιο ωριμότητας και την τάση αποσύνθεσης, επιστροφής τρόπον τινά σε μία λιγότερο ανεπτυγμένη κατάσταση. Η *αντεπανάσταση*, όταν δεν οδηγεί στη φυσική αυτοκαταστροφή της κοινωνίας στην οποία συντελείται, *συνιστά, κατά κάποιο τρόπο, μια επιμέρους κίνηση της ιστορίας προς τα πίσω, ενώ διατηρείται η γενική κίνηση προς τα εμπρός*. Σε τι όμως και πώς μπορεί να εκδηλωθεί η κίνηση προς τα εμπρός σε συνθήκες καπιταλιστικής παλινόρθωσης, όταν η αντεπανάσταση έχει καθολικό χαρακτήρα; Η κίνηση προς τα εμπρός έγκειται στην προετοιμασία των προϋποθέσεων για την επόμενη ανέλιξη της κοινωνίας σ' ένα υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Η ανέλιξη αυτή ήταν πρακτικά αδύνατη στην προ-αντεπαναστατική εποχή. Οι «δημοκράτες», ονομάζοντας την αντεπανάσταση επανάσταση, απολυτοποιούσαν ακριβώς την αδυναμία περαιτέρω ανάπτυξης του πρώιμου σοσιαλισμού. Περιφρονούσαν το γεγονός ότι η εξάλειψη των πραγματικών εμποδίων στην ανάπτυξη της κοινωνίας, κατά τη δική τους αντίληψη, οδηγούσε στην εξάλειψη της ανάπτυξης καθ' εαυτής, δηλαδή οδηγούσε στην καθολική αποσύνθεση.

Για να μιλήσουμε πιο συγκεκριμένα, δε θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε με την άποψη ότι η κατάρρευση του σοσιαλισμού είναι ανάλογη με το θάνατο νεαρού και υγιούς ανθρώπου από τσίμπημα τυφοειδούς ψείρας²⁵. Η αποσύνθεση του πρώιμου σοσιαλισμού οφείλεται σε βαθιές εσωτερικές αιτίες. Η αντεπανάσταση αποτελεί *ιστορική αναγκαιότητα*. Για να αναπτυχθούν τα παραπάνω χρειάζεται η συστηματική εξέταση της ιστορίας της ΕΣΣΔ, κάτι που επίκειται να γίνει. Εμείς απ' την πλευρά μας θα θίξουμε τρία σημαντικότερα, κατά τη γνώμη μας, ζητήματα.

Πρώτο. Αντίστοιχη του κομμουνισμού παραγωγική βάση είναι η παραγωγή αυτομάτων από αυτόματα και, ακριβώς στη σφαίρα των μέσων αυτοματοποίησης, η καθυστέρηση των χωρών του πρώιμου σοσιαλισμού απ' τις «ανεπτυγμένες» καπιταλιστικές χώρες ήταν ολοκληρωτική. Αν κοιτάξουμε τα κομματικά έγγραφα της εποχής, θα δούμε πως η αυτοματοποίηση της παραγωγής τίθεται στην ίδια μοίρα με την ανάπτυξη της χημικής βιομηχανίας, του ηλεκτρισμού ή ακόμα και των εγχειοβελτιωτικών έργων. Και τώρα ακόμα απουσιάζει από τα προγράμματα των κομμουνιστικών κομμάτων η οποιαδήποτε σοβαρή εξέταση του ζητήματος της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων.

Δεύτερο. Κομμουνισμός σημαίνει ώριμη ανθρωπότητα²⁶. Οι σοσιαλιστικές χώρες στα πρώιμα στάδια ανάπτυξής τους ήταν αναγκασμένες να περιχαρακωθούν στα πλαίσια του κράτους όπου έγινε η σοσιαλιστική επανάσταση, ν' απομονωθούν από τον έξω κόσμο για να επιβιώσουν. Αν αρχικά αυτός ο απομονωτισμός είναι αναγκαίος, κατόπιν καθίσταται όλο και πιο αναγκαία η υπέρβασή του. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που γινόταν ήταν μια όλο και περισσότερη κρατικοποίηση του σοσιαλισμού. Το παράδοξο όμως είναι πως όταν ο απομονωτισμός από τον έξω κόσμο ήταν ο πλέον αυστηρός, ενώ το κράτος δεν ήταν και τόσο ισχυρό, η Σοβιετική Ένωση αποτελούσε το κέντρο του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Όταν όμως η αντιπαράθεση με τον έξω κόσμο αμβλύθηκε και εμφανί-

σθηκε η εξυμνούμενη τώρα από κάθε λογής «πατριώτες» «υπερδύναμη», η Σοβιετική Ένωση έπαψε να είναι το κέντρο του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Η πορεία προς τον κομμουνισμό προϋποθέτει την υπέρβαση του εθνικού περιορισμού.

Από τα μέσα ακόμα του περασμένου αιώνα, ο Κ. Μαρξ και ο Φ. Ένγκελς υπογράμμισαν ότι για την πραγματοποίηση αυτής της πορείας «η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (που η ίδια συνεπάγεται την πραγματική εμπειρική ύπαρξη των ανθρώπων στο επίπεδο της παγκόσμιας ιστορίας, και όχι σε τοπικό επίπεδο), είναι μια απόλυτα αναγκαία προϋπόθεση. [...] Ο κομμουνισμός [...] προϋποθέτει την καθολική ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης και της αλληλένδετης μ' αυτή παγκόσμιας επικοινωνίας»²⁷. Η πρόβλεψη των κλασικών του μαρξισμού δικαιώθηκε. Οι κομμουνιστές μας όμως, ως συνήθως, δε διακρίνουν ούτε συνειδητοποιούν σε ικανοποιητικό βαθμό αυτή τη διεθνή τάση. Πρόκειται για την τάση ενοποίησης της ανθρωπότητας σε ένα νέο επίπεδο, όπου εξαφανίζονται πλέον τα ανεξάρτητα, απομονωμένα κράτη που συνδέονται μόνο με τα εξωτερικά σύνορα και το εξωτερικό εμπόριο, δηλαδή για την τάση η οποία συγκροτεί το νέο επίπεδο κοινωνικοποίησης της παραγωγής και τις νέες, ωριμότερες προϋποθέσεις του κομμουνισμού.

Και τρίτο. Η μη κατανόηση του πρώτου και του δεύτερου ζητήματος συνδέεται άμεσα με την επιτεινόμενη μετά τον Β. Λένιν *υποτίμηση της θεωρίας, της κοινωνικής επιστήμης*. Εννοείται πως η υποτίμηση της κοινωνικής θεωρίας οφειλόταν και στο γεγονός ότι η πρακτική απαιτούσε όλο και πιο επιτακτικά *πραγματική* ανάπτυξη του μαρξισμού, νέα θεωρία, ενώ αυτή η θεωρία μόλις άρχιζε να δημιουργείται, ετοιμάζονταν οι προϋποθέσεις της. Στη δεκαετία του '60 άρχισε η διαμόρφωσή της.

Γιατί όμως απαιτούνταν όλο και πιο επιτακτικά η ανάπτυξη της θεωρίας; Όταν η κοινωνία θέτει συνειδητά τους σκοπούς της ανάπτυξής της και αρχίζει να αναπτύσσεται ως όλο, κατ' ανάγκη το κοινωνικό κίνημα πορεύεται σύμφωνα με τα συμφέροντα της πλειονότητας και, κατά συνέπεια, η συγκεκριμένη μορφή αυτού του κινήματος, το κομμουνιστικό κίνημα, απαραιτήτως στηρίζεται στις μάζες. Η στήριξη στις μάζες προϋποθέτει τον κολλοσιαίο ρόλο της πρωτοπορίας του κόμματος, το οποίο ξέρει *πώς* να στηρίζεται στις μάζες και το κυριότερο: *πού* να οδηγήσει αυτές τις μάζες. Για να εκπληρώσει τον ιστορικό της ρόλο, η πρωτοπορία πρέπει να βρίσκεται στο υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού, συν τοις άλλοις και πρώτ' απ' όλα στο χώρο της κοινωνικής θεωρίας. Αυτό σημαίνει ότι στην προκειμένη περίπτωση είναι αναπόφευκτη η τεράστια απόσταση ανάμεσα στους ηγέτες και τις πλατιές μάζες. Και μόλις ο ηγέτης πάψει να είναι κορυφαίος επιστήμονας, η στήριξη που προαναφέραμε τον μετατρέπει σε «εξέχοντα αρχηγό». Αυτό είναι μία απ' τις αιτίες του γεγονότος ότι η μορφή αρχίζει να αποσπάται απ' το περιεχόμενο και στο τέλος εμφανίζεται η λεγόμενη «προσωπολατρία». Η επίλυση αυτής της αντίφασης πραγματοποιείται στην πορεία «προσέγγισης των ηγετών με τις μάζες», μια πορεία που ολοκληρώνεται όταν οι ηγέτες έπονται της μάζας, οπότε και εξαλείφεται το όλο σύστημα.

Ένδειξη της έναρξης της υπέρβασης της αποσύνθεσης του κομμουνιστικού κινήματος θα αποτελέσει η σοβαρή ενασχόληση των κομμουνιστών με τη σύγχρονη κοινωνική θεωρία, δηλαδή, κατά τον Ένγκελς, η μελέτη αυτής της θεωρίας απ' τους κομμουνιστές.

Η αντεπανάσταση, ενσωματώνοντας κατά το δικό της τρόπο τις χώρες της πρώην Σο-

βιετικής Ένωσης στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, δημιουργεί τις προϋποθέσεις και καθιστά πιο επιτακτική την ανάγκη για ένα νέο ποιοτικά παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Είναι πασιφανές πως αυτό το καθήκον απαιτεί την ανάπτυξη του μαρξισμού.

Η αντεπανάσταση διανύει τα δικά της στάδια. Ένα από τα πρώτα στάδια στη διαδικασία προετοιμασίας της αντικομμουνιστικής παλινόρθωσης ήταν η σήψη στον ιδεολογικό τομέα, που συνίσταται στην *de facto* εγκατάλειψη της επιστημονικής μεθόδου και του μαρξισμού στο σύνολό του. Κατά τη γνώμη μας, στον ιδεολογικό τομέα η αντικομμουνιστική παλινόρθωση διανύει πλέον το ζενίθ της πορείας της.

Η αντίθετη, δηλαδή η τάση της επανάστασης, διανύει επίσης τα δικά της στάδια. Το πρώτο στάδιο είναι κατά κάποιο τρόπο μια «επανάσταση στη θεωρία». Πρόκειται για τη μόνη επανάσταση που είναι εφικτή και αναγκαία στα πλαίσια της αντεπανάστασης. Γι' αυτό και το κύριο καθήκον του επαναστάτη στην εποχή της αντικομμουνιστικής παλινόρθωσης έγκειται στη μελέτη και ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας, καθώς και στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την ανάπτυξή της. Αυτό το στάδιο περιλαμβάνει με τη σειρά του επιμέρους στάδια. Η κατανόησή τους επιδρά στην επιλογή πρακτικών ενεργειών. Υπάρχουν άνθρωποι που τους είναι αδιάφορο τι πράττουν, αρκεί μόνο να είναι βέβαιοι πως οι πράξεις τους συνιστούν πάλι για τον κομμουνισμό.

Κατά τη γνώμη μας, αυτό συνδέεται με ανεπαρκή κατανόηση της ιδιομορφίας του συγκεκριμένου σταδίου. Για παράδειγμα, όταν υπάρχει μόνο μία μικρή ομάδα ανθρώπων που μελετούν τη σύγχρονη θεωρία και προσπαθούν στο μέτρο του δυνατού να την αναπτύξουν, τότε βρισκόμαστε σ' ένα από τα πρώτα στάδια διάδοσης της θεωρίας. Αν η θεωρία συνεχίσει να διαδίδεται, τότε στο επόμενο στάδιο πρέπει να εμφανισθούν παρόμοιες συνδεδεμένες μεταξύ τους ομάδες σε διάφορες χώρες. Μόνο μετά απ' αυτό, η νέα διδασκαλία μπορεί να εξαπλωθεί στην επαναστατικών διαθέσεων σπουδάζουσα νεολαία που κατά τα φαινόμενα θα εμφανισθεί μέχρι τότε και στη Ρωσία και σε μερικές άλλες χώρες και μόνο μετά απ' αυτά θα εμφανισθούν πλέον (επαναστατικοί — σ.τ.μ.) όμιλοι. Προς το παρόν αυτό το στάδιο είναι ακόμα πολύ μακριά από μας. Τώρα όμως, αν υφίσταται η προαναφερθείσα ομάδα, για να διατηρηθεί πρέπει να λειτουργήσει με βάση τις περιστάσεις και τις ανάγκες του δεδομένου σταδίου, προετοιμάζοντας έτσι τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο.

Ποιες όμως περιστάσεις και ανάγκες συνδέονται με την ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας; Με την κάθε νέα ήττα των σημερινών κομμουνιστικών κομμάτων, όλο και πιο πολλά άτομα αρχίζουν να νιώθουν αδύναμα όχι μόνο για την όποια αλλαγή της υπάρχουσας κατάστασης, αλλά και να κατανοήσουν τα τεχαινόμενα. Αυτό σημαίνει ότι θα ενταθεί η ανάγκη για εξήγηση και κάποιοι άνθρωποι, για να ικανοποιήσουν αυτή την ανάγκη, θ' αρχίσουν ν' απευθύνονται στη θεωρία. Για να αντιπαρατεθούμε στην καθολική αποσύνθεση της πνευματικής δημιουργίας συνολικά και να διατηρήσουμε τις παραδόσεις του δημιουργικού μαρξισμού, πρέπει να εκπληρώσουμε ένα τριπλό ενιαίο καθήκον: να αναπτύξουμε τη σύγχρονη συνθετική επιστήμη, να τη διαδώσουμε στην κοινωνία προετοιμάζοντας τους όρους για την εμφάνιση μιας νέας γενιάς ερευνητών.

Για τη μελέτη και την ανάπτυξη της επιστήμης, εκτός απ' την προσωπικότητα του ερευνητή που διαμορφώνεται σ' αυτή τη διαδικασία και αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για την ανάπτυξη της θεωρίας, είναι απαραίτητη επίσης η σχέση μεταξύ των ερευνητών και

ακριβέστερα η από κοινού επιστημονική εργασία, είτε με τη μορφή των συζητήσεων είτε διά της από κοινού συγγραφής επιστημονικών έργων. Είναι αναγκαία επίσης η διαμόρφωση ερευνητικού κλίματος που θα επηρεάζει άμεσα τον άνθρωπο που διεξάγει την έρευνα. Ακόμη είναι απαραίτητο, τόσο τα αποτελέσματα της επιστημονικής εργασίας όσο και η ίδια η εργασία ως διαδικασία ν' ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κοινωνίας²⁸. Η περιφρόνηση της εξωτερικής και μη κύριας πλευράς της πηγής της κίνησης της ερευνητικής διαδικασίας, η απολυτοποίηση της εσωτερικής και κύριας πλευράς, συνδέεται με τη μη κατανόηση του γεγονότος πως η επιστήμη, και πολύ περισσότερο η υπό διαμόρφωση συνθετική επιστήμη, δεν αποτελεί και τόσο μορφή γνώσης (ειδέναι) σε αντιδιαστολή με τις μορφές της συνείδησης (συν-ειδέναι), όσο μορφή άρσης αυτής της αντίφασης. Η μη κατανόηση αυτής της ιδιότητας οδηγεί στην αυταπάτη ότι η νέα επιστήμη μπορεί να αναπτύσσεται με τις παλαιές μορφές.

Αντί επιλόγου

«Το όνειρό μου μπορεί να υπερβεί τη φυσική ροή των γεγονότων ή ακόμα ν' ακολουθήσει τέτοιες κατευθύνσεις, στις οποίες ποτέ η φυσική ροή των γεγονότων δε θα πορευθεί. [...] Αν ο άνθρωπος στερούνταν παντελώς της ικανότητας να οραματίζεται και αν κατά συνέπεια δεν μπορούσε πότε-πότε να ξεφεύγει μπροστά και να ατενίζει με τη φαντασία του, ως μια ακέραια και ολοκληρωμένη εικόνα το ίδιο το δημιουργήμα που μόλις αρχίζει να υλοποιείται από τα χέρια του, τότε δεν μπορώ να φαντασθώ διόλου ποια κινητήρια δύναμη θα ωθούσε τον άνθρωπο ν' αναλάβει και να διεκπεραιώσει μεγάλα και επίπονα έργα στο χώρο της τέχνης, της επιστήμης και πρακτικής ζωής. [...] Όταν υπάρχει κάποια επαφή μεταξύ ονείρου και ζωής, τότε όλα έχουν καλώς»²⁹. Αυτού του είδους τα οράματα δυστυχώς σπανίζουν στο κίνημά μας. Οι κομμουνιστές μας στα οράματά τους βλέπουν μόνο το παρελθόν. Αυτό μαρτυρεί πως βρισκόμαστε κυρίως στο στάδιο της κριτικής, της άμεσης άρνησης. Και πώς θα μπορούσε να γίνει αλλιώς, όταν τα κομμουνιστικά κόμματα διεξάγουν μάχες οπισθοφυλακής, δηλαδή κατ' ανάγκην είναι στραμμένα προς τα πίσω, με το βλέμμα στο παρελθόν!

Οι κομμουνιστές πρέπει να παραδεχθούν ότι το στρατεύμα έχει συντρίβει, πως ο στρατός υποχωρεί, δίνοντας επιμέρους μάχες. Σ' αυτές τις συνθήκες τακτική μας είναι η ενεργητική άμυνα. Το σχέδιό μας αποβλέπει στο να διευκρινίσουμε τις αιτίες της ήττας, να αποκομίσουμε διδάγματα από την πείρα μας και υπό την κάλυψη της οπισθοφυλακής ν' αρχίσουμε το σχηματισμό ενός ποιοτικά νέου στρατού. Αυτό σημαίνει ν' αρχίσουμε την επεξεργασία στρατιωτικής θεωρίας, δηλαδή νέας κοινωνικής θεωρίας, στη βάση της οποίας θα μπορέσουμε κατόπιν να επεξεργασθούμε το πρόγραμμα του κομμουνιστικού κινήματος.

Τι θα συνέβαινε αν σήμερα, τώρα, αυτή τη στιγμή, οι κομμουνιστές μας ως εκ θαύματος έπαιρναν την εξουσία στη Ρωσική Ομοσπονδία; Θα επιβεβαίωναν γι' ακόμη μια φορά τη θέση του Ηράκλειτου που προαναφέραμε. Και τίποτε παραπάνω.

Σημειώσεις

1. Για παράδειγμα, οι γιατροί της υπηρεσίας επείγουσας ψυχιατρικής βοήθειας του Τβερ υποστηρίζουν πως οι αλκοολικές ψυχώσεις κατάντησαν μαζικό φαινόμενο τα τελευταία χρόνια, παρόλο που αυτές σπανίζουν κατά το πρόσφατο σχετικά παρελθόν. Βλέπε *Σοβιετική Ρωσία* 1994, 25 Αυγούστου, Ν. 86. «Ο αριθμός των αυτοκτονιών έφτασε το 1993 τους 38 ανά 100.000 ανθρώπους σε σύγκριση με τους 26,5 το 1991. Ο αντίστοιχος δείκτης στις Ηνωμένες Πολιτείες: 12 στους 100.000» (*Σοβιετική Ρωσία*, 1995, 10 Νοεμβρίου, Ν. 3 [11133]).

2. «Η δυνατότητα να συνδέσουμε τη ζωή μας με κάτι πιο σημαντικό της προσδίδει πληρότητα, γεμίζει την ψυχή μας με εμπιστοσύνη και όχι με ανησυχία και ταραχή» (Σράινερ Κ., Πώς να ξεπεράσετε το στρες: 30 τρόποι να βελτιώσετε τη διάθεσή σας... — Μόσχα: Εκδοτική ομάδα «Προγρήγες», «Ουνιβέρς», 1993, σ. 223).

3. Λένιν, Β.Ι., *Άπαντα*, τ. 6, σ. 15.

4. Στο ίδιο, σσ. 19-20.

5. Λένιν, Β.Ι., *Άπαντα*, τ. 6, σ. 22.

6. Στο ίδιο, σ. 23.

7. Στο ίδιο, σελ. 25.

8. Ο Β.Ι. Λένιν εξετάζει ιδιαίτερα και λεπτομερώς το ζήτημα της διαφοράς και της συνάφειας όσον αφορά την πολιτική και οικονομική μορφή πάλης.

9. «...αν δε στρέψουμε τους ανθρώπους στη δική μας και πρώην δική τους πίστη, καμία σοβιετική εξουσία, κανένα σοσιαλισμό και καμία ΕΣΣΔ δε θα αποκαταστήσουμε» (Χαμπάροβα Τ.Μ., *Μπουρεβέστνικ Ντόνα*, 1994, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, Ν. 20).

10. Λένιν, Β.Ι., *Άπαντα*, τ. 6, σσ. 30-31.

11. Κ. Μαξ και Φ. Ένγκελς, *Εργα*, τ. 18, σ. 499.

12. Πίσσαρεφ, Δ.Ι., *Εκλεκτά έργα*, Λ. Χουντόζεστβενάγια Λιτερατούρα, 1968, σ. 291.

13. Λένιν, Β.Ι., *Άπαντα*, τ. 6, σ. 32.

14. Στο ίδιο, σ. 33.

15. Στο ίδιο.

16. Στο ίδιο, σ. 104.

17. Η πρώτη συνθετική θεωρία στην ιστορία της ανθρωπότητας ήταν η διδασκαλία του Κ. Μαξ που ήρε την αντίθεση μεταξύ φιλοσοφίας, πολιτικής οικονομίας και κοινωνικοπολιτικών διδασκαλιών.

18. Βλ. Γκρόμωφ Γκ. Ρ., *Δοκίμια πληροφορικής τεχνολογίας*, Μόσχα, Ίνφο-Αρτ, 1993, σ. 108.

19. Στο ίδιο, σ. 110.

20. Στο ίδιο.

21. Στο ίδιο, σ. 111.

22. Στο ίδιο.

23. Στο ίδιο, σ. 109.

24. Λένιν, Β.Ι., *Άπαντα*, τ. 6, σ. 80.

25. Βλ. Καρα-Μουρζά Σ., «Η νίκη που μας άρπαξαν», *Σοβιετική Ρωσία*, 1994, 14 Ιουλίου, Ν. 68 (11057).

26. Για την ωριμότητα της ανθρώπινης κοινωνίας και την αντίστοιχη παραγωγική βάση, βλ. Βαζιούλιν Β.Α., *Λογική της ιστορίας. Ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας*, Μ. εκδ. MGU, 1988, σσ. 290-314. Βλ. επίσης: του ίδιου, *Η διαλεκτική της ιστορικής διαδικασίας*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1988.

27. Κ. Μαξ και Φ. Ένγκελς, τ. 3, σσ. 33-34. Ελληνική μετάφραση, βλ. *Η Γερμανική ιδεολογία*, τ. 1, εκδ. Gutenberg, σ. 81.

28. «Όποιος μπορεί εργάζεται αλλά βέβαια όπως-όπως, γιατί η ανάγκη για μια τέτοια εργασία είναι περιορισμένη και συνεπώς και ο πιο παθιασμένος ήθοποιός θα είναι ψυχρός και νωθρός, όταν χρειαστεί να παίξει σε άδεια αίθουσα» (Πίσσαρεφ Δ.Ι., *Εκλεκτά έργα*, Λ. Χουντόζεστβενάγια Λιτερατούρα, 1968, σ. 226).

29. Ο Β.Ι. Λένιν παραθέτει απόσπασμα από το άρθρο του Δ.Ι. Πίσσαρεφ «Οι αποτυχίες της ανώριμης σχέψης» (βλέπε Πίσσαρεφ Δ.Ι., *Εργα*, Μόσχα 1956, τ. 3, σσ. 147-149).